

KİTAP DEĞERLENDİRMEĞİ | BOOK REVIEW

(Bu makalenin intihal iermediđi benzerlik tarama programlarıyla teyit edilmiřtir. / The similarity that this article does not contain plagiarism, has been confirmed by plagiarism checker programs.)

Gönderim Tarihi: 3.07.2021 | Kabul Tarihi: 24.12.2021

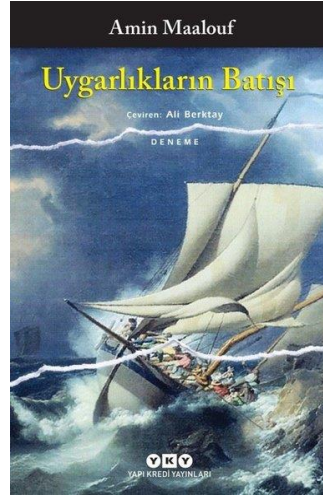
-Kitap Deđerlendirmesi-

- *Uygarlıkların Batışı (Le Naufrage des Civilisations)*, Amin Maalouf, ev: Ali Berktaı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, 198 sayfa.-

Tamer Yıldırım*

Atıf/Citation: Yıldırım, Tamer. "Uygarlıkların Batışı (Le Naufrage des Civilisations)aları -Kitap Deđerlendirmesi- / Le Naufrage des civilisations -Book Review-". *Mesned İlahiyat Araştırm Dergisi / The Journal of Mesned of Theological Studies*, (Güz 2021-2): 533-540.

Amin Maalouf, özellikle *Afrikalı Leo, Semerkant, Dođunun Limanları* gibi romanlarıyla tanınmış olsa da *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri, ivisi çıkmış Dünya* gibi tarih ve kişisel tecrübelerle harmanlanmış düşüncelerini içeren eserler de vermiştir. 2019 yılında basılan ve aynı yıl dilimize çevrilen *Uygarlıkların Batışı*, yazarın doğduğu Lübnan, annesinin geldiği Mısır ve yaşadığı Fransa üzerinden belirtilen farklı coğrafyalarda 70 yılı aşkın ömrü boyunca duyduğu veya tecrübe ettiği olayların bir değerlendirmesini sunmaktadır. Bu şekilde bakıldığında dört bölüm ve "Sonsöz" den oluşan kitabın ilk üç bölümü yakın tarihi, son bölümü ise günümüzün bir değerlendirmesini ve yazarın geleceğe yönelik kaygılarını içermektedir.

Kitabın Önsöz'ünde (s. 9-15) Maalouf, kaçırılan fakat gerçekleşmesini istediği düşüncesini açıklamıştır. Buna göre Akdeniz'in doğusunda eğer farklı

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tameryildir@hotmail.com. Orcid: 0000-0003-0033-0539.

ulusların ve tek tanrıci dinlerin mensupları birlikte yaşamaya devam etseler ve yazgılarını uzlaştırmayı başarsalardı, tüm insanlık ahenk içinde bir arada yaşama ve refah konusunda ilham alabileceği, yolunu aydınlatacak anlamlı bir model bulmuş olacaktı. Fakat bunun tam tersi cereyan etti, birlikte yaşama konusundaki yetersizlik kural haline geldi. Hatta insan türü olarak tarihte ilk kez özgürlük, ilerleme, gezegen dayanışması ve paylaşılan refah çağına dinginlik götürmenin araçlarına sahip olmamıza rağmen zıt istikamette ilerlenmektedir. Bu yüzden yazar, kitabını “insanlığın serüvenini dert edinen bir kitap” olarak değerlendirmektedir.

Birinci bölüm, “Alevler İçinde Bir Cennet” (s. 17-55), yazarın doğduğu dönemde annesinin memleketi olan Mısır’ı, buradaki Hristiyan tebaayı, Şii İran’ı ve Mısır’ın krallıktan askeri yönetime geçişini anlatmaktadır. Buna göre Mısır; “Tarihinin ayrıcalıklı anını yaşamış olağanüstü bir ülke”dir. Fakat Cemal Abdünnasır (1918-1970) zamanında otoriterliğin mükemmel bir tanımı olacak hali ifade eden “yasak olmayan her şeyin mecburi olduğu” bir duruma gelmiştir. Maalouf, kitapta tarihsel olayların sonuçlarını pek çok yerde yaptığı gibi bugünden hareketle vermekte ve buna göre de “Churchill Mısır’daki icraatı ile Arap milliyetçiliğinin otoriter ve yabancı düşman versiyonunun önünü açmış, İran’daki icraatı ile Humeynici İslamcılığın yolunu döşemiştir” diyerek içinde bulunulan sürecin sebeplerini geriye doğru bakarak ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar bunu, değindiği olayların hepsinde yapmamıştır. 11 Eylül saldırısının nedeni veya Filistin’de yaşanan olayların gerçek kökeni gibi.

Maalouf, ‘bizimkiler’ olarak değerlendirdiği Mısır’da ve Lübnan’da yaşayan Hristiyanların görüşlerinden, sözlerinden, yaptıklarından ötürü değil kendi seçmedikleri ve değiştiremeyecekleri kökenleri yüzünden suçlandığını belirtmiş fakat asıl meselenin ne olduğuna değinmeden kitabın tamamının okunmasıyla bu çıkarımı okuyucuya bırakmış gibidir. Fakat anlatılanlardan farklı anlamlar çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla, kanaatimizce bu konudaki görüşlerini açıkça ifade etmesi okuyucuların yanlış bir değerlendirme yapmasına sebep olacağı için eleştirilebilir. Yazar, tarihsel açıdan kesinliği şüpheli olan bazı bilgiler de vermektedir. Şöyle ki: “Eskiden Cebel-i Lübnan’a yerleşmiş ve başlıca özellikleri her gün hakaret, aşağılama ve keyfi yönetim olan Osmanlı rejiminde hayatta kalmakta zorluk çeken küçük cemaatler bir koruyucuya ihtiyaç duyuyorlardı” (s. 44). Verilen bir bilginin tarihi anlamda gerçeklik niteliğini kendinde bulundurabilmesi için belgelendirilmesi gerekir. Burada kaynağı olmayan tarihi bir bilgi verilmekte ve dolayısıyla söylenenler kesinlikten uzak kalmaktadır. Ayrıca bu ifadeler ailesinin yaşadıklarına ters bir niteliği de ken-

dinde bulundurmaktadır. Annesinin özlemle hatırladığı çocukluk ve gençlik hayatı, Osmanlı zamanında değil, Nasır zamanında son buldu ve Mısır'dan sürüldüler. Ayrıca yazar, tek tanrıcı dinlerin birbirleriyle anlaşamamalarına değinirken Müslümanlar ve İslam dinine karşı daha olumsuz nitelendirmeleri genelleştirerek vermekte, tarihsel olayların ortaya çıktığı dönemin gereklerine değinmemektedir.

Maalouf, ikinci bölüm olan "Batma Tehlikesi İçindeki Halklar"da (s. 57-102) baba memleketi Lübnan'a Mısır, Suriye ve İsrail müdahalelerini anlatarak, bunun eğer ideal çözüm varsa bu, sorunların görmezlikten gelinmesi değil te-tikte olunmasını sağlayacak bir düzenek kurularak, insanların dili, dini, rengi, cinsiyeti vb.'den kaynaklanan haksız ayrımcılığa maruz kalmasının engellenmesi olduğunu belirtiyor. Bireyler, cemaatler içine sıkışmadan herkesin yaşadığı toplumla, toplumsal sistemiyle, kurumlarıyla özdeşleşebilir. Bu kolay değil fakat gereklidir. Ömrünün günbatımında bulunduğunu belirten yazar, Doğu Akdeniz'deki çok dilli, çok dinli yapının korunamamasından / korunmamasından yakınmakta ve dünün o görkemli yaratıcılarının torunları, uygarlıklarının itibarını yükselteceklerine; matematik, mimari, tıp veya felsefede insanlık serüvenine yaptıkları katkının altını çiziceklerine; çağdaşlarına Kordoba'nın, Granada'nın, Fas'ın, İskenderiye'nin, Bağdat'ın ve diğer yerlerin parlak devirlerini hatırlatacaklarına, emanetçisi oldukları mirasa layık olmadıklarını gösterdiklerini belirtmektedir. Hatta Maalouf'a göre eskiden Araplardan nefret edenlerin yabancı düşmanlığından ve sömürgecilik özleminden şüphe edilirdi; bugün ise herkes modernite, laiklik, ifade özgürlüğü veya kadın hakları adına hiç vicdan azabı çekmeden onlardan nefret etme hakkını kendilerinde buluyorlar. Bir zamanların normallik hali bugün unutulmuş durumda. Özellikle Avrupa'da birçok kişi böyle bir şeyin bir zamanlar gerçekten var olduğuna bile inanmakta güçlük çekiyor, çünkü Araplara ve İslam'a ilişkin her şeye sanki bir başka galaksiden gelmiş gibi bakmaya alışmışlar. Bu nedenle, insanlığın XX. yüzyılda Marksizm ile hasımları arasında tanık olduğu ideolojik kırılmanın, dünyanın geri kalanında olduğu gibi Arap-Müslüman dünyada da geçerli olduğunu hatırlaması gerekir. Sudan, Yemen, Irak veya Suriye gibi ülkeler, komünist eğilimli büyük siyasal yapılar barındırıyorlardı. Gazze şeridi de, Müslüman Kardeşler'in Filistin şubesi olan Hamas'ın kalesi haline gelmeden önce, doksanlı yıllara kadar Marksist-Leninist olduğunu söyleyen bir örgütün elindeydi. Yazarın belirttiğine göre doğduğu bölge son yüzyıllık tarihinde, Marksist esinti siyasal hareketlerin Müslümanları, Yahudileri ve çeşitli mezheplerden Hristiyanları bir süreliğine yan yana getirebilen yegâne hareketlerdi. Bölgede dini kimlik farklılıklarına sahip olanların ABD, Kanada, İsveç ve başka yerlere gitmek zorunda

kaldığını belirten yazar, ayrılmayı sadece dini farklılık veya toplumsal huzursuzluk gibi olaylara bağlamakta, daha rahat bir hayat yaşama arzusu, ekonomik nedenler gibi durumlara değinmemektedir.

Maalouf, üçüncü bölüm “Büyük Değişim Yılı”nda (s. 103-145) iki büyük değişimden bahsetmektedir: 1979’daki İran devrimi ve aynı yıl M. Thatcher’in uygulamaya koyduğu muhafazakâr devrim. İran’da bu güçler ahlaki ve dinî düzenin, diğerinde ise ekonomik ve sosyal düzenin savunucuları konumundaydı. İran devrimini alışılmadık kılan, dine ve geleneksel değerlere karşı olarak değerlendirdikleri reformlardan usanmış, toplumsal açıdan muhafazakâr mollaların başı çekmesiydi. Bir başka yerde Çin’de Mao Zedung devrimine baktığımızda da tarihte çok az devrim bu kadar çok sayıda kadın ve erkeğin yaşamını kısa bir sürede derinlemesine değiştirdiği görülmüştür. Bir de 1978’de Katolik Kilisesi’nin başına II. İoannes Paulus’un geçmesi vardır. Ekim 1978’den Mayıs 1979’a yedi aylık süre içinde belirttiğimiz bu dört büyük sarsıntı yaşanmıştır. Bunların hepsinin kökeninde Sovyet rejiminin can çekişmesi ve petrol krizi bulunmaktadır. En önemlisi petrol kriziydi ve krizin mimarlarından İran Şahı iktidardan kovuldu, Suudi Arabistan’da siyasal sarsıntılar yaşandı. Irak, Cezayir, Endonezya, Kuveyt, Nijerya, Venezüella da bundan nasibini aldı. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, yazarın İran’daki olayları sadece petrol krizine indirgemesi sığ ve indirgemeci bir niteliğe sahip olarak değerlendirilebilir. Maalouf’a göre Sünni Müslümanlar Şiilerin şahı devirmelerini mutlulukla karşılarsa da cemaatsel farklılıkları unutmamışlardı. Gönüllerinden Ehl-i Sünnetin daha iyisini başarabileceklerini ispatlama arzusu geçerken bunu gerçekleştirmek için bazı saldırıları finanse etmiş veya gerçekleştirmiş Usame bin Ladin ve bir kaç kişinin ismi bilinmektedir. Fakat Afganistan, Bosna ve başka yerlerdeki savaşlar için maddi kaynak toplayan ve gönderdikleri sadakalarla destek veren milyonlarca kişi bulunmaktadır. Çünkü bu dönemde pek çok Müslüman, kendini aşağılanmış, hem yöneticileri hem de inandıkları modern ideolojiler tarafından ihanete uğramış hissetmekte ve din sancağı altında askere yazılmaya hazır hale gelmiş durumdadır (s. 136). Yazar, bu değerlendirmesiyle sadece Müslümanların ruhsal bir incelemesini mi yapmaya çalışıyor yoksa yaptıklarının yanlış olduğunu mu belirtiyor, kullandığı ifadelerden hangisini kastettiğini anlamak zor. Eğer kastettiği Müslümanların içinde bulunduğu durumun bir ifadesi ise doğrudur. Eğer eleştiri yapıyorsa bunu kabul etmek zordur. Çünkü Müslümanların yaşadıkları farklı bölgelerde yabancı güçlerin kendilerine karşı saldırılarına karşı başka Müslümanlardan destek görmelerinin eleştirilecek yönü nedir? 18. yüzyıldan sonra sürekli sömürülen insanların yapabilecekleri

başka bir şey var mıdır? Bu gibi soruların cevabını içerecek şekilde konu ele alınsaydı daha kapsayıcı ve kabul edilebilir bir değerlendirmeye gidilebilirdi.

Dördüncü bölüm “Dağılan Dünya”da (s.147-192), yazarın belirttiğine göre 20. yüzyıl sona ererken dünyaya medeniyetler özellikle de dinler çatışmasının damga vuracağı söylenebilir. Normalde bu aynı kültüre sahip bölgeleri birleştireceğine ayrıştırdı. Günümüz insanlığının ayırt edici özelliği, çok geniş kümeler içinde bir araya gelme eğiliminin aksine, çoğunlukla şiddet ve hırçınlık içinde parçalanmaya yönelmiştir. Bu, Arap-Müslüman dünyasında çokça görülmektedir. Lübnan, Irak, Libya, Yemen, Sudan, Somali, Nijerya’daki sayısız kanlı çatışma bunu gösteriyor. Diğer yandan Sosyalizmin bilimsel modelini uyguladığını söyleyen Sovyet modeli başarısız olmuştur. Bu model sadece kamu iktidarlarının üretim ve paylaşım süreçlerini rasyonalize edebileceğini kanıtlayacakken, tam tersine ekonominin merkezileştikçe işleyişinin saçmaladığını, kaynakları yönettiğini iddia ettikçe kıtlıklara yol açtığını kanıtladı. Bilimsel sosyalizm unutulup giderken, muhafazakâr militanlar tarafından inançlarının kurucu ilkesi olarak bu durum sahiplenildi. Birçok kişi bunu manevi bir boyut, ateist devletçilik karşısında kapitalizmin işleyişinin ilahi teyidi olarak algıladı. Sonunda da çağımızın kaygı verici ve aynı dünya görüşüne dayanan özelliği, eşitsizliklerin meşrulaştırılması ortaya çıktı (s. 153). Bu bölümde yazar, farklı alanlardaki değişikliklere de değinmekte ve bunların genelde olumsuz diyebileceğimiz bir niteliği kendisinde bulundurduğunu ifade etmektedir. Sosyal açıdan buna çalışma ve hayatın anlamlandırılması örnek olarak gösterilebilir. Maalouf, bunu şöyle ifade ediyor; “Eskiden Ağustos Böceği ile alay edilirken bugün Karınca ile alay ediliyor. Çalışan ebeveynlerinin çalışmalarına rağmen statü farklılığına erişememiş olmaları, çocuklarının onlara takirden çok acıma hissiyle yaklaşmalarına sebep oluyor. Dolandırıcılık veya kaçakçılıkla başarılı olanlara öykünülüyor, hangi yoldan olursa olsun şöhret cennetinde kendine on beş dakika kazanmaya teşvik ediliyorlar. Rol modellerin altüst olması, ayıp kabul edilen şeylerin hayranlık duyulacak şeyler haline gelmesi, uyuşturucu kaçakçılarına öğretmenlerden daha fazla hayranlık duyulması bozulmanın açık ifadesidir. Bütün toplum benzer bir zihniyet içine girdiğinde, parasal açıdan kazançlı işlere toplumsal açıdan yararlı işlerden daha çok değer verildiğinde, bunun yıkıcı sonuçlarını engellemek imkânsızlaşır ve yurttaşların tüm davranışları bundan etkilenir” (s. 154-5). Siyasal açıdan bakacak olursak; eski imparatorluklar zamanında aynı dine, aynı dile aynı tarihsel güzergâha sahip olmayan insanların aynı siyasal yapı altında yaşamaları doğal görülürken bugün bu durum ortadan kalkmış gibidir. Maalouf, imparatorluğu savunmadığını fakat bu farklılıkların beraber yaşaması adına daha iyi bir durum olduğunu belirtir.

Çünkü etnisite, din, ırk ulus inşa etmek için meşru temeller değildir (s. 162). Fakat ulus-devlet anlayışının ortaya çıkmasından sonra ve günümüzde her yerde bu farklılıklar bölünme için gerekçe olarak gösteriliyor. Aynı dine ve ırka sahip olan komşu ülkelerin bölünmesi ve birbirlerine düşman haline gelmesi/getirilmesi de diğer bir sorunu oluşturmaktadır. Yazar, bunun kökenine dair şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Evrenselliği yücelten öğretiler son otuz, kırk yılda öyle gözden düştü ki, tüm dar topluluk aidiyetçilikleri bir anlamda meşrulaştı. Bunun suçu öncelikle Marksizm’in vazgeçemediği hatalarına aitti. Günümüzde insan topluluklarının çoğunda kimlik beyanları teşvik ediliyor ve daha farklı, daha dengeli, daha evrensel tavırlar saflık, pısrıklık, hatta şüpheli davranışlar olarak karşılanıyor. Uzun süre evrensellik kavgasının ön saflarında yer almış birçok halk bu yüzden pusulasını yitirdi” (s. 176). Dünyada milliyetçi hareketler arttı. Sovyetlerin dağılmasından sonra bütünlükçü/Hegeli anlayış ötelenmiş bireyselci düşünceler, varoluşçu eğilimler önemli bir hal almıştır. Dolayısıyla bu bölünmeleri salt böl, parçala, yönet anlayışına bağlamak doğru olmayacaktır. Bu noktada yazar, Avrupa Birliği fikrini önemsiyordu fakat bu birlik de olması gerekeni ortaya koyamadı. Tam bir birlik doğrultusundaki her adımı yasaklayan veto hakkı her devlete tanınarak aşırı demokrasi gösterilmiş; iktidarı doğrudan Avrupa Birliği yurttaşları tarafından seçilen bir Avrupa hükümeti yerine Brüksel’deki devletler tarafından atanmış komiserlere bırakmayı tercih ederek de demokraside açık verilmişti ve bu dağılıp gitmekte olan, tüm insanlık tarihinin en umut verici deneyimlerinden biridir (s.172).

Sosyal hayatla ilgili, özellikle özel hayatın gizliliği ile alakalı olarak iletişim alanına baktığımızda da karşımıza iç açıcı bir görüntü çıkmamaktadır. Maalouf’a göre güvenlik kaygılarımızda hızlı bir yükseliş meydana gelmiş ve özellikle Batı için 11 Eylül saldırılarından sonra dünyanın öncekine asla benzemeyeceği görülmektedir. Suikastlar, katliamlar ve çeşitli vahşet eylemleriyle dolu uzun bir kargaşa dönemi bizi bekliyor, tehlikeli ve travmatik geçeceği kesin olan bu dönemde ABD gibi bir güç, başında hangi idare olursa olsun, kendini korumak, tüm telefon konuşmalarını dinlemek, İnternet’te yazdıklarını gözetim altında tutmak, mali işlemlerinin her birini denetlemek isteyecektir. Bu kaçınılmaz bir şey ve getireceği savrulmalardan sakınmak imkânsız olacaktır. Örneğini terörist gruplara fon transferleri engellenmek istenirken fırsattan istifade, Amerikan yurttaşlarının da vergi kaçırıp kaçırmadıkları denetlenecektir. Buna ilaveten, bilimdeki ilerlemeler ve teknolojik buluşlarla ilerlediğimizi sanıyoruz, birçok alanda ilerleme kaydederek daha iyi ve daha uzun yaşıyoruz fakat asıl rotadan sapıyoruz. Yolda ilerlerken, sürekli gözetim altında tutulmadan gidip gelme, okuma ve yazma özgürlüğü gibi şeyler yitiriliyor, delinmiş bir hazinede-

ki yağ gibi, özgürlüğümüz damla damla akıp gidiyor ve biz bunu dert etmiyoruz (s. 180). Hatta içinde bulunduğumuz Covid 19 salgınında bu durum daha da yaygınlaşmış durumdadır. Maaouluf'un söyledikleri destekleyecek şekilde kişisel alana müdahale çok farklı şekillerde kendini göstermektedir. Elektronik postalarda görüşülen veya bahsedilen kişiler hakkında eserlerini ucuza almayı öneren reklamların hemen gönderilmesi gibi. Buna alıştık fakat bu yöntemi onayladığımız anlamına gelmiyor. Hatta Maalouf'a göre; "bunlar bir dönem sonra bunlar yerleşecek ve doğru olarak görülecek, telefon veya bilgisayarımızdaki konuşmalar, resimler onları biriktirme, analiz etme şeklinde istedikleri gibi kullanma imkânlarına sahip meçhul kişiler tarafından görülüp, dinlenilecek, pek çok teknolojik alet sayesinde günün her anında nerede olduğumuz, ne yaptığımız tespit edilebilecek. Gizlilik saplantımız olmasa da ne giyip içtiğimizin bilinmesi rahatsız etmese de yetkili makamların insanların özel hayatlarına müdahale etmesi hoş görülecek bir durum değildir. Bu aletlere bizimle ilgili kaydedilen her şey, belli bir zaman sonra bir meta haline dönüşeceğinden, bunun sağlıklı ve kaygan bir zemin olduğu söylenebilir" (s. 180-1). Türkiye'de ve farklı ülkelerde Wattsapp ile ilgili çıkan kullanıcıların verilerinin kullanılması aslında çok daha öncesinde başlamıştı. Metaya dönüştüğümüzün bir örneği olarak şunu söyleyebiliriz; en basitinden internette bir kitaba baktığınızda sonrasında kitap satan sitelerin reklamlarıyla karşılaşıyorsunuz. Peki, buna neden izin veriliyor. Çünkü iletişim kurma ve hoşla gitme arzusuyla, taklitçilik, boyun eğme veya cahillik yüzünden özel alanımız istila ediliyor. Nadiren bizi zenginleştiren ile bizden bir şeyler alıp götürün, bizi özgürleştiren ile bizi körleştiren arasında seçim yapmaya çalışıyoruz. Giderek mükemmelleşen, bize gücümüzün her şeye yettiğini ve zengin olduğumuz duygusunu veren cihazlara sahibiz. Fakat bunlar adli kontrol şartıyla serbest bırakılmış hükümlülerin elektronik bileziklerine veya boynumuzda taşıdığımız fakat diğer ucunun kimin elinde olduğunu dert etmediğimiz tasmalara benziyorlar (s. 182). Gönüllü olarak bu aletlere bağımlı hale geliniyor. Sahip olmadığımızda eksik olduğumuzu, kullanmadığımızda yetersiz ve güçsüz olduğumuzu düşünüyoruz. Teknolojik alandaki bu durum daha da yaygınlaşacak 20 veya 40 yıl sonra hâlâ kaç insanın bedeni gücüne ihtiyaç duyulacak? Eğer günümüzdeki robotlaştırma eğilimi sürerse, yüz milyonlarca iş kaybolacak ve birkaç on yıl içinde türdeşlerimizin sadece küçük bir bölümü zenginliklerin üretiminde rol oynamaya devam edebilecek (s. 192).

Peki, bu distopya durumu değiştirilemez mi? Maalouf, buna yönelik "Sonsöz" (s. 193-198) kısmında şöyle bir açıklamada bulunuyor; "Temel bir kaygı, düşünce ve eylemlerimize sürekli yol göstermeli: Çağdaşlarımızı, kimlik,

ulus veya din konusundaki kabileci anlayışlara tutsak kalarak ve kutsal egoizmi yüceltmeye devam ederek, çocuklarına kıyamet misali bir gelecek hazırladıklarına nasıl ikna edebiliriz?... İnsanlık gemisinin, bir zamanlar Titanic'in başına geldiği gibi, tehlikeden bihaber ve yok edilemezliğine inanmış bir halde mahvoluşa doğru seyretmesi, sonra da gecenin içinde orkestra Sana daha yakın olmak için Tanrım parçasını çalar ve içkiler su gibi akarken, sonunu getirecek buzdağına çarpıp batması çok üzücü olur" (s. 198). Bunun olmaması için insanlığın farklılıklara değil ortak değerlere yönelmesi gerekir. Fakat insanlığın günümüzdeki haline baktığımızda bunun kısa vadede gerçekleşmesi mümkün değilmiş gibi gözükmektedir. Maalouf, bu konuda oldukça ümitsiz bir düşünceye sahiptir ve haksız da sayılmaz. Küresel bir salgın döneminde herkes kendini kurtarmaya çalışırken, küresel bir kıtlık veya susuzluk döneminde de aynı şey olacaktır. Gücünü sadece kendi ülkesindeki vatandaşlarını aşılattık veya zenginleştirmek için kullanan bir ayrıştırıcı akıl yapısı, uzun bir süre daha insanlığın kaderi üzerinde etkili olacak gibidir. Yapılması gereken toplumlara bir arada tutan ilkeleri ortadan kaldırmak yerine daha çoğulcu bir halde yeniden yorumlayarak devam ettirmek olmalıdır. Burada söylenmeye çalışılan kişinin sahip olduğu dini inkâr etmesi, ötelemesi değil, dinine bağlı fakat diğer din mensuplarını düşmanlaştırmadan inandığı dinî bir ayrıştırıcıya dönüştürmeden hep beraber yaşanabileceğini bilmektir. Tarihsel olarak Maalouf, Doğu Akdeniz'i örnek olarak gösteriyor fakat Osmanlı'nın veya daha önceki dönemlerdeki diğer Müslüman devletlerin uygulamaları da buna örnek olarak gösterilebilir. Ne oldu da bu ayrışma gerçekleşti? Bu noktada tarihsel gerçeklere baktığımızda hoşla gitmeyecek durumlarla karşılaşılabilir fakat yüzleşmeden düzelmek mümkün değilse bundan da kaçmamak gerekir. Sonuçta ya psikolojik açıdan, sosyal açıdan, siyasal açıdan bu değişiklik gerçekleştirilecek ya da düşmanlık hali devam ettirilecek ki, bunun sonunda kim, ne kazanacak belli değil.